

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Шпуганич І.І.,

аспірант кафедри цивільного права та процесу

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена дослідженню поняття та ознак благодійної діяльності як одного з видів соціальної діяльності. У ній здійснено аналіз сучасного стану законодавчого регулювання досліджуваного питання, а також підходи та пропозиції науковців.

Ключові слова: благодійна діяльність, благодійність, благодійник, бенефіціар, неприбутковість, добровільність, цільовий характер.

Шпуганич И.И. / БЛАГОТВОРИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ УКРАИНЫ: ПОНЯТИЕ И ПРИЗНАКИ / Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина

Статья посвящена исследованию понятия и признаков благотворительной деятельности как одного из видов социальной деятельности. В ней проведен анализ современного состояния законодательного регулирования изучаемого вопроса, а также подходы и предложения ученых.

Ключевые слова: благотворительная деятельность, благотворительность, благотворитель, бенефициар, неприбыльность, добровольность, целевой характер.

Shpuhanych I.I. / NOTION AND FEATURES OF CHARITY WORK UNDER UKRAINIAN LEGISLATION / Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

The article investigates the concept and features of charity, as one of the social activities. It analyzes the current state of legislative regulation of the studied issues and scientific approaches and offers. Moreover a brief analysis of the legal framework, devoted to the issue of charity is provided.

In addition it is emphasized that the current definition of the charity work in the national legislation needs improvement, considering the latest researches of scholars and practitioners.

Furthermore the author proposes to distinguish the following features of the charity work: provided in the form of personal and/or material assistance; voluntary; non-profit; targeted, aimed at the achievement of the objectives specified in the Law, namely helping to promote the legitimate interests of beneficiaries of the charity work in the areas determined by this Law, and the development and support of these areas in the public interest. Particular emphasis is placed on the research of such charity work's feature as non-profit, because it has caused considerable discussion in the scientific literature for a long period of time.

It is concluded that for the purpose of the Ukrainian legislation's unification the definition of charity work should be excluded from the Law of Ukraine "On the Ukrainian Red Cross Society".

Key words: charity work, charity, benefactor, beneficiary, non-profit, voluntary, targeted.

Прийняття Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» № 5073-VI від 05.07.2012 дало новий поштовх для розвитку благодійності в Україні. А події останніх двох років на теренах нашої держави підкреслили особливу значущість та виняткову роль благодійної діяльності як одного із видів соціальної діяльності.

Актуальність зазначеної теми дослідження зумовлена необхідністю вироблення на науковому рівні оптимального визначення поняття благодійної діяльності та її характерних ознак. При цьому слід наголосити на тому, що законодавчо закріплена дефініція вказаного терміна потребує внесення певних коректив, покликаних спростити здійснення такого виду діяльності на практиці.

Таким чином, метою цієї статті є аналіз існуючих в законодавстві України та юридичній науці визначень поняття «благодійна діяльність», дослідження вироблених підходів до виокремлення її ознак, а також формування власних пропозицій з метою удосконалення законодавчих положень у сфері благодійництва.

Науковий інтерес до цієї проблематики проявляло чимало дослідників, серед яких Я. Буздуган, В. Чепурнов, О. Марченко, О. Ільченко, Х. Коновейчук, О. Літвіна, Ф. Ступак, М. Омецінська, Р. Апресян та інші.

У різних словниках, енциклопедіях та довідниках немає єдиного підходу до визначення поняття «благодійність» та «благодійна діяльність». Так, одні автори визначають благодійність як прояв матеріальної допомоги нужденним, лікування бідних, хворих, виховання сиріт, безпритульних дітей і опіки людей похилого віку, інвалідів, недієздатних до праці [1, с. 783]. Інші характеризують це явище як альтруїстичну діяльність, спрямовану на надання фінансової та іншої допомоги тим, хто її потребує, на покращення умов функціонування суспільства та будь-якої його частини [2, с. 66]. Деякі дослідники ототожнюють поняття «благодійність» із терміном «благодійництво», визначаю-

чи їх як добровільну безкорисливу пожертву фізичних або юридичних осіб у вигляді матеріальної, фінансової, організаційної чи іншої допомоги [3, с. 86].

Хрестоматія для некомерційних організацій визначає благодійність як загальне поняття, яке означає різні види діяльності, що мотивуються любов'ю до ближнього і зусиллям допомогти людині, людству, світу, нести добро [4, с. 53]. У свою чергу Ф.Я. Ступак характеризує благодійність як гуманістичний поклик людини надавати допомогу нужденним незалежно від національної, расової, соціальної, релігійної належності [5, с. 176]. М.В. Омецінська під благодійністю розуміє надання приватними особами й організаціями підтримки і матеріальної допомоги бідним, сиротам, інвалідам та іншим представникам соціально уражених груп [6]. К.А. Петрова, досліджуючи феномен благодійності, доходить висновку, що це діяльність, пов'язана з добровільною, безкорисливою передачею коштів чи матеріальних цінностей юридичними та фізичними особами тим, хто цього потребує [7, с. 550]. На думку Р.Г. Апресяна, благодійністю є діяльність, за допомогою якої приватні ресурси добровільно розподіляються їх власниками з метою допомоги бідним (у широкому значенні слова) людям, для вирішення суспільних проблем, а також вдосконалення умов суспільного життя [8].

Значну роботу у визначенні поняття «благодійність» провів український дослідник О.П. Ільченко. Він розглядає благодійність як діяльність, що формується на громадських засадах або приватній ініціативі, здійснюється фізичними та юридичними особами і має такі суттєві ознаки: 1) наявність суспільно значущої мети; 2) добровільний, безкорисливий характер роботи; 3) високі моральні принципи благодійників, «громадський рівень розуміння необхідності здійснення програм соціальної реабілітації тих категорій населення, які потребують підтримки» [9, с. 89]. Вважаємо такий підхід науковця цілком обґрунтованим,

оскільки саме дані три ознаки розкривають суть благодійної діяльності, враховуючи історично сформоване сприйняття даного явища у суспільстві.

Із наведеного вище можна зробити висновок, що, без сумніву, благодійність є багатограним явищем, яке розглядалося вченими з різних аспектів, зокрема філософського, соціального, морального, релігійного тощо. Нас же цікавитиме дослідження благодійної діяльності з правової точки зору.

Так, наприклад, Я.М. Буздуган зазначає, що благодійну діяльність можна трактувати як особливий вид соціальних відносин, які виникають між юридичними й фізичними особами та державою під час формування й використання благодійних коштів, надання матеріальної, організаційної допомоги, а також соціальних послуг із метою покращення реалізації конституційних прав громадян на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, культурний розвиток і забезпечення суспільного добробуту загалом [10]. Із запропонованим підходом до розуміння поняття благодійності слід частково погодитись, тому що воно не обмежує благодійність виключно матеріальною допомогою, не звужує його лише до ототожнення з милосердям. Водночас відносини, пов'язані зі здійсненням благодійної діяльності, вважаються приватно-правовими, отже, з наведеним визначенням у частині втручання у ці відносини держави не можна погодитися. Окрім цього, вважаємо не зовсім коректним окреслення мети благодійної діяльності, запропоноване дослідником. Так, покращення реалізації конкретних конституційних прав громадян, по-перше, звужує суб'єктний склад отримувачів допомоги, виключаючи з його переліку іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб, по-друге, обмежує коло прав, на покращення реалізації яких спрямовується благодійна діяльність.

Слід наголосити на тому, що за роки незалежності України правове регулювання благодійництва неодноразово зазнавало змін.

Як відомо, чи не вперше можливість створення та діяльності організацій, спрямованих на задоволення та захист законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших загальних інтересів громадян передбачалася Законом України «Про об'єднання громадян» [11], прийнятим Верховною Радою України 16 червня 1992 р. Проте цей законодавчий акт не містив у своїй термінології поняття «благодійництво», що зумовило необхідність прийняття спеціального нормативно-правового акта.

Таким стала Постанова Президії Верховної Ради України від 26 жовтня 1992 р. «Про благодійні фонди» [12], яка дозволила юридичним особам, в тому числі нерезидентам, брати участь у створенні та функціонуванні благодійних фондів, а отже, в здійсненні безпосередньої благодійної діяльності в Україні. Крім того, було прийнято чимало супровідних актів, які визначали шляхи легального здійснення благодійництва в режимі пільгового оподаткування об'єктів та суб'єктів благодійної діяльності, зокрема: Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28 грудня 1994 р. [13], Указ Президента України «Про справляння податку на добавлену вартість з імпортованих товарів» від 30 червня 1995 р. [14], Постанова Кабінету Міністрів України «Про впорядкування приймання та розподілу гуманітарної допомоги» від 24 липня 1993 р. [15], Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1993 р. [16], що передбачає звільнення від ввізного мита, Указ Президента України «Про пільги щодо оподаткування добровільних пожертвувань юридичних та фізичних осіб» від 12 серпня 1995 р. тощо.

Незважаючи на чималу кількість нормативно-правових актів у секторі добровільних пожертвувань, очевидно стала потреба у прийнятті єдиного, більш систематизованого акта вищої юридичної сили. Так, 16 вересня 1997 року Верховна Рада України прийняла Закон України

«Про благодійництво та благодійні організації». Слід наголосити на тому, що його положення піддавалися значній критиці як серед науковців, так і з-поміж практикуючих юристів.

Отже, розвиток суспільних відносин останніх років вказував на необхідність у прийнятті якісно нового закону у сфері благодійної справи, який би врегулював утворені часом прогалини та врахував підсумки багатьох наукових заходів, присвячених темі благодійництва в Україні. Відповіддю на ці вимоги стало прийняття 5 липня 2012 року Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 № 5073-VI (далі – Закон № 5073-VI) [17]. Як зазначено у преамбулі Закону, він визначає загальні засади благодійної діяльності в Україні, забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму і милосердя, забезпечує сприятливі умови для утворення і діяльності благодійних організацій.

Відповідно до п.2 ч.1 ст.1 Закону № 5073-VI благодійна діяльність – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара.

Цікавим є те, що також визначення благодійної діяльності міститься і в Законі України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні», де зазначено, що доброчинна, благодійна діяльність – це діяльність, пов'язана з наданням допомоги та підтримки тим, хто її потребує, виходячи із загальнолюдських принципів гуманності та взаємодопомоги, яка здійснюється виключно безкорисливо (без мети одержання прибутку чи іншої вигоди) [18]. Тобто відповідно до Закону фактично поняття «доброчинна діяльність» та «благодійна діяльність» ототожнюються.

Враховуючи системне тлумачення обох законів, вважаємо, що поняття благодійної діяльності у Законі № 5073-VI є ширшим, ніж поняття у Законі України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні», зважаючи на цілі, вказані у законодавчих актах. Так, зокрема, благодійна діяльність Товариства Червоного Хреста є актуальною в умовах воєнного конфлікту, надзвичайних обставин. Натомість цілі, вказані у Законі № 5073-VI, є загальними і не стосуються окремих випадків. Водночас вказівка у Законі України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні» на тотожність доброчинної та благодійної діяльності дає змогу усунути чимало наукових суперечок щодо розмежування даних понять.

Однак з метою уніфікації існуючої термінології у вітчизняному законодавстві пропонуємо виключити із Закону України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні» визначення благодійної діяльності. Даний крок дасть змогу уникнути дублювання визначень одного і того ж поняття у різних актах. Без сумніву, чинний Закон № 5073-VI покликаний встановити загальні засади благодійної діяльності, отже, саме він повинен дати легальне визначення цьому поняттю. Існування ж інших дефініцій чи дублювання вже існуючої в інших нормативно-правових актах, очевидно, не сприяє формуванню уніфікованого підходу до зазначеного феномену.

Із законодавчого визначення можна виокремити такі ознаки благодійної діяльності:

- 1) добровільність;
- 2) надання у формі особистої та/або майнової допомоги;
- 3) неприбутковість;
- 4) цільовий характер: спрямована на досягнення цілей, передбачених у Законі, а саме: надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених цим Законом (ч.2 ст. 3 Закону 5073-VI), а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах.

Отже, проаналізуємо законодавчі ознаки благодійної діяльності більш детально:

1) Добровільність.

На думку В.О. Чепурнова, українське законодавство про благодійність довгий час ігнорувало зв'язок безкорисливої діяльності благодійників з їхнім добровільним свідомим ставленням до благодійництва. Добровільність означає здійснення благодійної діяльності благодійником на підставі власного волевиявлення без будь-якого примусу з боку інших осіб. Між тим безкорисливість може виражатися не тільки в добровільному усвідомленому неотриманні (недоотриманні) благодійником матеріального еквівалента за надану третім особам благодійну допомогу, а також і в усвідомленій жертвувальній діяльності, яка являє собою найвищий ступінь безкорисливості [19, с. 43].

Ми вважаємо, що така ознака, як добровільність благодійної діяльності, передбачає, що особа за власною волею, без законодавчо встановленого обов'язку, будь-якого примусу відмовляється від певного матеріального блага чи надає іншу нематеріальну допомогу на користь осіб, які, на її думку, цього потребують.

2) Надання у формі особистої та/або майнової допомоги.

Особливу увагу слід приділити закріпленню способів здійснення благодійництва, адже дуже часто благодійність ототожнюють із наданням виключно майнової допомоги. Однак, як показує практика, благодійність полягає також і в особистій допомозі, наприклад у виконанні робіт чи наданні послуг. При цьому особиста благодійна допомога, яка є нематеріальною, полягає у наданні допомоги безпосередньо благодійником.

У загальному розумінні допомога – це сприяння, підтримка в чому-небудь, зокрема й майнова [20]. Майнова допомога є складовою частиною ширшого поняття «соціальної допомоги», яке є однією з основних форм підтримки суспільством осіб, чия матеріальна становище не відповідає загальноприйнятому рівню забезпечення або є нижчим межі забезпеченості, визначеної законодавством держави [21]. На думку Х.Б. Коновеїчука, майнова допомога повинна надаватися тільки малозабезпеченим верствам населення, а не тим, хто спроможний самостійно задовольняти свої потреби [22]. Вважаємо, що обмежувати благодійність виключно матеріальною допомогою малозабезпеченим верствам населення не зовсім обгрунтовано, адже сфери здійснення благодійної діяльності є значно ширшими. Окрім цього, в сучасному суспільстві благодійність полягає також і в підтримці культурної, освітньої, інтелектуальної сфер тощо.

3) Неприбутковість.

Дану ознаку інтерпретують по-різному, зокрема: «неприбутковість», «некомерційність», «безкорисливість», «безоплатність».

Відповідно до ч.5 ст.131 Господарського кодексу України (далі – ГК України) благодійна організація має право здійснювати неприбуткову господарську діяльність, спрямовану на виконання її цілей, визначених установчими документами [23].

Конституційний суд України, провівши системний аналіз законів України, у своєму рішенні від 28 жовтня 2009 року № 28-рп/2009 зазначив: «Благодійництво і благодійна діяльність мають єдину мету – надання благодійної допомоги. Різні форми благодійництва і благодійної діяльності, у тому числі благодійні внески та пожертви, характеризуються такими правовими ознаками: безкорисливість, що свідчить про надання допомоги на благо інших без будь-якої вигоди; добровільність – діяльність, яка здійснюється за власним волевиявленням та спонуканнями, що мають морально-етичне підґрунтя, без будь-якого примусу та втручання з боку інших осіб та суб'єктів владних повноважень; цільова спрямованість – наявність конкретної мети і надання допомоги тим, хто її потребує, в межах напрямів і порядку, визначених Законом» [24].

Тобто орган конституційної юрисдикції вказує як на ознаку благодійної діяльності не неприбутковість, а безкорисливість.

Наприклад, О.В. Марченко виділяє таку ознаку благодійної діяльності: «Безоплатність – це здійснення благодійної діяльності без зустрічної дії майнового характеру з боку отримувача благодійної допомоги» [25, с. 65]. З таким підходом навряд чи можна погодитися, адже «благодійник» може зажадати від бенефіціара вчинення дії немайнового характеру в обмін на надану останньому благодійну допомогу. Прикладом у даному випадку може виступити проведення рекламної чи агітаційної кампанії на користь благодійника або ж виконання окремих робіт чи надання послуг. Отже, виділення такої ознаки, як безоплатність, значно звужує поняття благодійної допомоги.

У свою чергу В.О. Чепурнов наголошує на тому, що, мабуть, найголовніша ознака благодійництва – безоплатність. Основна суть цієї ознаки полягає в тому, що благодійник здійснює свою діяльність повністю з альтруїстичних мотивів, тобто не розраховуючи на будь-яку вдячність з боку отримувача благодійної допомоги. Але, якщо заглиблюватися в характеристику цієї ознаки благодійництва та благодійної діяльності, необхідно зазначити, що сучасній українській благодійності притаманна відносна безкорисливість [19, с. 42].

З такою позицією науковця слід погодитися, адже дефініція поняття «благодійна діяльність» у чинному Законі № 5073-VI виключає можливість благодійника отримати будь-яку винагороду чи компенсацію за надану допомогу. Водночас, як показує практика, бенефіціари можуть отримувати благодійну допомогу не цілком безоплатно, а на пільгових умовах. Так, реальною є ситуація, коли підприємство забезпечує медичний заклад протезами за значно зниженою ціною. Отже, застосовуючи буквально тлумачення такої ознаки, як безоплатність, з точки зору Закону № 5073-VI такі дії не вважатимуться благодійництвом. Очевидно, запропонований В.О. Чепурновим підхід, який наголошує на відносності безкорисливості благодійної діяльності, є цілком обгрунтованим, адже у наведеному вище прикладі очевидно присутні всі ознаки, притаманні благодійництву.

Як зазначає О.О. Кожушко, у законодавстві Данії, Естонії, Латвії, Мальти, Нідерландів, Німеччини, Фінляндії та Швеції немає обмеження статутних цілей благодійних фондів та інших організацій (виняток становить заборона одержання прибутку, але як основної мети діяльності та його розподілу) [26, с. 144]. Тобто, наголошується на тому, щоб отримання прибутку не було основною метою діяльності благодійної організації. Досвід правового регулювання вказаного інституту у зарубіжних країнах, без сумніву, є вкрай важливим, проте слід наголосити на проблемності його застосування на практиці. Адже основна мета визначається в установчих документах у разі, якщо благодійником є благодійна організація. Таким чином, якщо остання здійснюватиме підприємницьку діяльність, то виникає питання: а якими ж критеріями слід керуватися компетентним органам для встановлення факту, що задекларована мета і є основною, а не лише вказана для приховання здійснюваного підприємництва?

Після набуття чинності ЦК України, котрий закріпив поділ юридичних осіб на «підприємницьких» та «непідприємницьких», у навчальній літературі досі використовуються терміни «некомерційні» та «комерційні» [27, с. 64].

У ст. 85 ЦК України є визначення непідприємницьких товариств, які отримують прибуток не з метою його подальшого розподілу між учасниками. У Податковому кодексі України (далі – ПК України) міститься вказівка на те, що неприбуткові підприємства, установи та організації – це такі, «основною метою діяльності яких є не одержання прибутку, а провадження благодійної діяльності, меценатства та іншої діяльності, передбаченої законодавством» [28]. Згідно з п. 2 ст. 3 ГК України, здійснювана ними гос-

подарська діяльність не є підприємництвом і називається некомерційною господарською діяльністю. Відповідно до п. 3 ст. 3 ГК України, «діяльність негосподарюючих суб'єктів, спрямована на створення і підтримання необхідних матеріально-технічних умов їх функціонування... є господарчим забезпеченням діяльності не господарюючих суб'єктів» [23].

При цьому у ст. 86 ЦК України визначено, що непідприємницькі товариства паралельно з основною діяльністю можуть здійснювати і підприємницьку, якщо вона не заборонена законодавчо. Якщо ж діяльність у формі підприємництва суб'єктам господарювання заборонена, вони здійснюють некомерційну господарську діяльність згідно з гл. 5 ГК України.

З точки зору В.В. Кочина, яку підтримуємо й ми, найбільш правильним і таким, що відповідає чинному цивільному законодавству, є поняття «непідприємницька діяльність», а тому і юридичні особи слід поділяти на «підприємницькі» та «непідприємницькі» [29, с. 26].

Відповідно, благодійна діяльність є, очевидно, непідприємницькою діяльністю, водночас вважаємо законодавче формулювання поняття благодійної діяльності не зовсім точним. Ми цілком погоджуємося з думкою, що благодійна діяльність є безкорисливою. Однак на законодавчому рівні, вважаємо, дана ознака виражена не зовсім досконало – через неприбутковість, що породжує неправильне розуміння суті благодійної діяльності та постійні наукові дискусії. З нашої точки зору благодійна діяльність має подвійний характер. Так, із позиції публічного правопорядку благодійна діяльність є неприбутковою, адже для держави в особі компетентних органів важливим є факт наявності чи відсутності у благодійника прибутку від здійснюваної діяльності, оскільки останній не підлягає оподаткуванню. Водночас у приватно-правовому аспекті таку діяльність слід розглядати як безкорисливу.

4) Цільовий характер.

Відповідно до ч.1 ст.5 Закону цілями благодійної діяльності є надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених цим Законом, а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах.

Важливо наголосити на новелі Закону № 5073-VI, в якому, на відміну від його попередника, не передбачено вимоги, що отримувачами благодійної допомоги повинні бути особи, які її потребують. Так, раніше зазначена вимога була закріплена у дефініції поняття одержувача благодійної допомоги. Відповідно до новоприйнятого Закону особа може отримувати благодійну допомогу для будь-яких законних інтересів у всіх сферах благодійної діяльності. Таким чином, обравши таку сферу благодійної діяльності, як стимулювання економічного зростання та розвитку економіки України та її окремих регіонів і підвищення конкурентоспроможності України, благодійник вправі цілком законно надавати благодійну допомогу конкретній (-им) фізичній (-им) та/або юридичній (-им) особі (-ам) для стимулювання її (їх) економічного зростання. Вказане нововведення, ймовірно, є відображенням права благодійника розпоряджатися своїми ресурсами на власний розсуд, самостійно обираючи як сфери благодійництва, так і бенефіціарів.

Висновки. Проведений аналіз нормативно-правових актів України, що визначають основні засади благодійної діяльності, й погляди науковців на вказану проблематику дають можливість зробити висновок, що поняття благодійної діяльності є багатогранним і досліджується фахівцями різних сфер та галузь. Отже, неможливим є формування універсального єдиного правильного визначення, яке б дало можливість описати дане явище з усіх аспектів. У свою чергу, необхідно зазначити, що в правничій сфері дефініція благодійної діяльності потребує удосконалення з урахуванням доктринальних пропозицій. Окрім цього, необхідно уніфікувати існуючу термінологію шляхом виключення із Закону України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні» визначення вказаного поняття.

Із законодавчої дефініції благодійної діяльності можна виокремити такі ознаки благодійної діяльності, як добровільність, надання у формі особистої та/або майнової допомоги, цільовий характер та неприбутковість. При цьому остання ознака в межах приватно-правового дослідження благодійництва повинна розглядатися з точки зору безкорисливості, а не лише відсутності прибутку у благодійника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малый энциклопедический словарь : в 3 т. / [авт. Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон]. – Санкт-Петербург : Издательство Брокгауз-Ефрон, 1909–. – Т. 2. – № 4. – 1909. – 2216 с.
2. Управління суспільним розвитком : словник-довідник / [уклад. В.Д. Бакуменко, С.О. Борисевич та ін.; за ред. А.М. Михненка, В.Д. Бакуменка]. – Київ : НАДУ, 2006. – 247 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. В.Т. Бусел]. – Київ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
4. Ондрушек Д. Хрестоматія для некомерческих организаций / Д. Ондрушек і др. – Братислава: Eterna Press, 2003. – 347 с.
5. Ступак Ф.Я. Благодійні товариства Києва (друга половина XIX – початок XX ст.) : монографія / Федір Якович Ступак. – Київ : Хрещатик, 1998. – 220 с.
6. Омецінська М.В. Сучасний стан благодійності та меценатства в Україні : проблеми та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / М.В. Омецінська / Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2010. – № 3. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vdakk/2010_3/37.pdf
7. Петрова К.А. Термінологія у сфері благодійності в сучасній історіографії / К.А. Петрова // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – 2010. – № 21. – С. 542–553.
8. Апресян Р.Г. Филантропия : милостыня или социальная инженерия? / Р.Г.Апресян // Общественные науки и современность. – 1998. – № 5. – С. 51–60.
9. Ільченко О. П. Феномен благодійності в історії Києво-Могилянської академії / О. Ільченко // Гуманізація навчального процесу. – Слов'янськ, 2010. – Вип. LII. – Ч. II. – С. 88–98.
10. Буздуган Я. Правова характеристика благодійності, благодійництва та благодійної діяльності [Електронний ресурс] / Я. Буздуган // Віче. – 2011. – № 4. – С. 7–10. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2011_4_4.pdf
11. Про об'єднання громадян : Закон України від 16.06.92 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 504.
12. Про благодійні фонди : Постанова Верховної Ради України від 26.10.92 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 52. – Ст. 687.
13. Про оподаткування прибутку підприємств : Закон України від 22.05.97 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 4. – Ст. 28.
14. Про справляння податку на добавлену вартість з імпорتنних товарів : Указ Президента України від 30 червня 1995 р. // Урядовий кур'єр. – 1995. – № 98.
15. Про впорядкування приймання та розподілу гуманітарної допомоги : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-93-%D0%BF>
16. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1993 р. № 743-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/743-93-%D1%80>
17. Про благодійництво та благодійні організації : Закон України від 16.09.97 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 46. – Ст. 292.
18. Про товариство Червоного Хреста України : Закон України від 28.11.02 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 5. – Ст. 47.

19. Чепурнов В.О. Правовий статус благодійних установ та товариств за законодавством України : дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Чепурнов Вадим Олександрович; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2004. – 175 с.
20. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uktdik.appspot.com> .
21. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія : в 6 т. [Електронний ресурс] / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Режим доступу : <http://leksika.com.ua/19980614/legal/>
22. Коновеичук Х. Б. Конституційно-правове забезпечення благодійної діяльності в Україні [Електронний ресурс] // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Ужгород: Гельветика, 2013. – С. 136–138. – (Серія: Право). – Режим доступу : <http://dspace.uzhnu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/lib/862/1/КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ%20ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ%20БЛАГОДІЙНОЇ%20ДІЯЛЬНОСТІ%20В%20УКРА%20ІНІ.pdf>
23. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
24. Рішення Конституційного Суду України від 28.10.2009 № 28-рп/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v028p710-09>
25. Марченко О.В. Природа благодійної діяльності в Україні [Електронний ресурс] // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – № 4. – Том 2. – Херсон, 2013. – С. 62–66. – (Серія: Юридичні науки). – Режим доступу : http://www.lj.kherson.ua/pravo04/part_2/18.pdf
26. Кожушко О. О. Адміністративно-правове регулювання порядку створення та діяльності благодійних організацій в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. О. Кожушко ; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2013. – 200 с. – С. 144.
27. Заїка Ю. О. Українське цивільне право : навчальний посібник / Ю. О. Заїка. – 2-е вид., змін. і доп. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 368 с.
28. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112.
29. Кочин В.В. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права : монографія / В.В.Кочин ; за наук. ред. М.К. Галянтча. – К. : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2013. – 200 с.